

O'QUVCHILARDA TEXNIK IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI.

V.Z. Zokirov

**QDPI, Ta`sviriy san`at va muxandislik
grafikasi o`qituvchisi**

Аннотация. Ilmiy maqolada chizmachilik darslarida texnik qobiliyat yordamida o'quvchilarda texnik ijodkorlik mashqlarlarini rivojlantirishga bag'ishlangan bo'lib, unda yo'nalishda o'rganilgan psixolog olimlarning fikrlari tafsiloti bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, ijodkorlik qobiliyati, o'quv topshiriqlari, ijodiy topshiriqlar, ko'nikma, malaka, bilish faoliyati

Jamiyatning ijtimoiy –intellektual rivojlanishi tarixi shu narsani tasdiqlaganki, chizish bilan bog'liq mashg'ulotga kishilar ko'proq fan, san'atyoki texnika masalalariga yangicha yechimlar izlash paytida o'ta berilib murojat qiladilar. Chunki ilmiy, estetik yoki texnik shamoyildagi yangi masala yechimi doim ham juda ko'p variantlar ustida ishlashni talab etadi va konstruktor oldida yana bir masalani – yechimlarning o'sha ko'p variant orasidan eng maqbulini tanlab, ajratib olish masalasini paydo qiladi.

Texnik ijodkorlik qobiliyati deb yuritiluvchi bunday mashg'ulotga xos ko'nikmava malakalar kelajakda o'z sohasining yetuk mutaxassislari bo'lib yetishadigan kadrlarda ularning o'quvchilik paytidayoq shakllantirilishi o'z sohasining yetuk mutaxassislari bo'lib yetishadigan kadrlarda ularning o'quvchilik paytidayoq shakllantirilishi va rivojlantirilishi alohida muhim istiqbolli ahamiyatga ega.

Ilmiy adabiyotlarda **"qobiliyat"** atamasiga turlicha ta'rif beriladi. Xususan, biror ishni ma'lum darajada amalga oshirish uchun bilim va ko'nikma, intellektual, mantiqiy, abstrakt o'y-xayol, tushunish, o'z-o'zini baholash, aloqaga kirish, o'rganish, emotsional bilimlarga ega bo'lish, rejalashtirish yoki muammoni hal qilish imkonining mavjudligi sifatida ifodalanadi. Qobiliyat, shuningdek, biror inson yoki narsa haqida bilimga ega bo'lish, ya'ni turli ma'lumotlar, faktlar, ko'nikmalarni egallashni ham angalatadi.

Inson o'z imkoniyatidan to'liq va maqsadli foydalangandagina samarali natijani qo'lga kiritishi mumkin. Bunda kishilarning fikri yoki voqea-hodislar(ijtimoiy-siyosiy)ning sodir bo'lishiga ham ta'sir o'tkazish imkoniyati ham nazarda tutiladi. Jismoniy rivojlanish jihatidan qaralganda esa kishining biror ishni amalga oshirish uchun fiziologik layoqati mavjudligini anglatadi. Qobiliyat insonning individual salohiyati, imkoniyatlarini anglatgani sababli u inson tomonidan ko'nikma va

malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi. Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo'lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. U tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin.

Ilmiy adabiyotlarda **“qobiliyat”** atamasiga turlicha ta'rif beriladi. Xususan, biror ishni ma'lum darajada amalga oshirish uchun bilim va ko'nikma, intellektual, mantiqiy, abstrakt o'y-xayol, tushunish, o'z-o'zini baholash, aloqaga kirish, o'rganish, emotsional bilimlarga ega bo'lish, rejalashtirish yoki muammoni hal qilish imkonining mavjudligi sifatida ifodalanadi. Qobiliyat, shuningdek, biror inson yoki narsa haqida bilimga ega bo'lish, ya'ni turli ma'lumotlar, faktlar, ko'nikmalarni egallashni ham anglatadi.

Inson o'z imkoniyatidan to'liq va maqsadli foydalangandagina samarali natijani qo'lga kiritishi mumkin. Bunda kishilarning fikri yoki voqea-hodislar(ijtimoiy-siyosiy)ning sodir bo'lishiga ham ta'sir o'tkazish imkoniyati ham nazarda tutiladi. Jismoniy rivojlanish jihatidan qaralganda esa kishining biror ishni amalga oshirish uchun fiziologik layoqati mavjudligini anglatadi. Qobiliyat insonning individual salohiyati, imkoniyatlarini anglatgani sababli u inson tomonidan ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi. Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo'lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. U tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin.

Bilish orqali inson dunyoni anglaydi, unda kechayotgan voqea-hodisalarni tahlil qiladi. Aqliy qobiliyat esa miyada to'plangan ko'nikmalarning ishga tushirilishi natijasida namoyon bo'ladi. Masalan, jiringlayotgan qo'ng'iroqq javob berish, trubkani olib gapirish, suhbatdosh bilan aloqaga kirishish, ovoz ohangini o'zgartirish idrok qilish natijasida tartiblashtiriladi. Aqliy qobiliyat va ko'nikmalar asab tizimi orqali amalga oshiriladi. Quyidagi jadval yordamida bilimning bosh miya faoliyati bilan bog'liqligini kuzatish mumkin.

Sezish	Sezgi organlari (ta'm bilish, eshitish va h.k.) yordamida qabul qilingan ma'lumot.
Diqqat	Ma'lum ob'ekt, harakat, o'yga ahamiyat berish, e'tiborini biror mavzu yuzasidan jamlash.
Xotira	Qisqa muddatli/ joriy xotira/uzoq muddatli xotira
Jismoniy imkoniyat	Muskullar va tana a'zolarining harakatga kelishi.
Til imkoniyati	Tovushlar yordamida so'z hosil qilish.
Vizual yoki fazoviy jarayon	Tasvirni anglash, uni tasavvurida qayta jonlantirish.

Qobiliyatko'rinishlari

- Tadbirkorlik — biror ishni amalga oshirishda aqliy va ruhiy imkoniyatini ishga solish;

- Miya faoliyati — insonlarning ichki dunyosi va ularning maqsadini angash;
- Oldindan his etish — koʻzlangan ish yuzasidan oldindan qaror chiqarish;
- Muammoni oʻz vaqtida hal qilish — yuzaga kelgan vaziyatni ijobiy hal etish;
- Qaror qabul qilish — toʻliq axborot asosida his-tuygʻularni ishga solib ongli ravishda harakat qilish;
 - Hissiy boshqarish — ichki kechinmalarini aniqlash va ularni boshqarish;
 - Oldini olish — murakkab vaziyatlarni yuzaga keltirmaslik uchun aqlni ishlatish.

Oʻquv faoliyatida talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, oʻzini oʻzi kashf etishni va namoyon boʻlishi, oʻqituvchilardan esa konstruktiv va samarali pedagogik usullarni topishni talab qiladi. Shu bilan birga xalqaro taʼlim makonida qabul qilingan talablar, tanlangan formula anʼanalar, ilmiy maktablar, mintaqaviy xususiyatlar, kasbiy harakatchanlik va raqobatbardoshlikni hisobga oladigan taʼlim standartiga mos kelishi muhimdir.

Hozirgacha texnik qobiliyatlarni tizimli tushunishning yagona va tizimlashtirilgan gʻoyasi mavjud emas. Mahalliy psixologiya doirasida umumiy qobiliyatlar haqidagi gʻoyalarni rivojlantirish sohasida katta hajmdagi tadqiqotlar olib borildi.

Masalan, S.L. Rubinshteyn "qobiliyat" ni faoliyat nazariyasi nuqtai nazaridan koʻrib chiqadi va bu atamani "individda mustahkamlangan umumlashtirilgan aqliy faoliyat tizimi" sifatida "murakkab sintetik shakllanish" deb izohlaydi [1, p. 704],

Muallif qobiliyatlarni umumiy qobiliyatlar (oʻrganish va ishlash qobiliyati) va turli koʻrinishlari sifatida ishlaydigan maxsus qobiliyatlarga ajratadi. Qobiliyatlar faoliyat jarayonida rivojlanadi. A.N. Leontyev insonlardagi qobiliyatlarni tabiiy, asosan biologik asosga ega boʻlgan jihatlarga ajratadi. Muallif taʼkidlaganidek, tabiiy qobiliyatlar hayot davomida rivojlanadigan yangi shakllanishlar, masalan, musiqiy, nutq, dizayn va boshqalar barcha odamlarga birdek xos boʻlgan sezish, idrok etish, fikrlash qobiliyatlarini oʻz ichiga oladi va u aniq insonning "ijtimoiy va tarixiy faoliyat shakllari uchun inson qobiliyatlari" ni nazarda tutadi.

Biz ushbu roʻyxatga "texnik tafakkur" yoki "texnik fikrlash" taʼsiri ostida shakllangan bir qator koʻnikma va qobiliyatlardan iborat boʻlgan maxsus texnik qobiliyatlarni qoʻshishni zarur deb hisoblaymiz. Bu maʼlum bir obʼektning ishlashining oʻziga xos xususiyatlarini koʻrish qobiliyati, ushbu faoliyat jarayonida sabab-taʼsir munosabatlarini kuzatish qobiliyati, ularsiz ishlashi mumkin boʻlmagan tafsilotlarni payqash va kuzatish qobiliyati muayyan texnik qobiliyatlar dastlab texnik faoliyat bilan shugʻullanadigan talabalarga xos boʻlishi kerak. Oʻquv jarayonida ular katta yoki kamroq muvaffaqiyat bilan shakllanish va rivojlanishga faol yordam beradi. A.N.Leontyev "uning individualligi organlari" terminologiyasida shaxsning ichki mulki sifatida harakat qiladi.

E.V.Artsishevskaya faoliyatni birinchi oʻringa qoʻyadi va qobiliyatlarni faqat faoliyatni tahlil qilishorqali aniqlash mumkin boʻlgan xususiyatlar deb hisoblaydi, natijaga erishish yoʻli sifatida qobiliyatlarni farqlashga eʼtibor beradi [4].

Yu.B. Gippenrayter qobiliyatlarni moyillik bilan bog'liq holda ko'rib chiqadi, ular orqali u qobiliyatlarning rivojlanishi uchun ichki sharoitlarni tushunadi. Bunday shartlar asosida muallif asab tizimining bir qator xususiyatlarini, masalan, sezgirlik, faollik, harakatchanlik vamiyaning bir qator anatomik va fiziologik xususiyatlarini tushunadi [5].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2002.
2. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. Москва: Издательство Акад. наук СССР, 1959.
3. Леонтьев А.Н. О формировании способностей. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов. Москва: Институт практической психологии, 1996: 46 – 56.
4. Арцишевская Е.В. Индивидуально-типологические особенности подростков с художественно-изобразительными и языковыми способностями. Диссертация ... кандидата психологических наук. Москва, 2008.
5. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. Курс лекций. Москва: изд-во Моск. ун-та, 1988.
6. Шадриков В.Д. Способности и интеллект человека. Москва: Издательство Современного гуманитарного университета, 2004.
7. Salieva, D. A. "Psychological peculiarities of the influence of motivation on the learning independence of the student of young school." *EPR International Journal of Economic Growth and Environmental Issues* 8.3 (2020): 87-90.
8. Abdullayevna, Salieva Dilorom, and Saipova Mehri Valievna. "Mental Characteristics of Experience Teenagers From Labor Immigrant Families Who Feel Lonely." *Journal of Positive School Psychology* 6.11 (2022): 423-427.
9. Salieva, Dilorom Abdullaevna, and Karas Orzhanovich Kaziev. "THE INFLUENCE OF THE GENDER PERSONALITY OF THE MANAGER ON INTERPERSONAL RELATIONS IN PERSONNEL MANAGEMENT." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.11 (2022): 756-760.
10. Салиева, Д. А. "К вопросу о психологических возможностях развития учебной О'QUVCHILARDA TEXNIK IJODKORLIK QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI.